

Rättslig kommunikation, domstolsförfaranden och konfliktlösning i förändring

Laura Ervo

Rättssystemet i Finland har genomgått en omfattande utveckling från formaliserade domstolsförfaranden mot mer flexibla, kommunikativa och deltagarvänliga lösningar såsom *medling* och *förlikning*. I den här artikeln fokuseras straffprocessens förskjutning mot humanisering, deltagande och konfliktlösning, där upplevd processuell rättvisa spelar en allt större roll. Kommunikation – såväl muntlig som skriftlig – har blivit ett centralt verktyg i rättens arbete, och rättsspråkets utveckling bidrar till förståelse, respekt och delaktighet för alla parter.

Syftet med studien är dels att undersöka hur kommunikationen i finska domstolsförfaranden har förändrats i takt med att traditionell tvistlösning allt oftare ersätts med medling och förlikning, dels hur domare kan främja en mer mänsklig och effektiv rättsprocess. Jag vill särskilt belysa hur språkbruk i domstolar, brukares deltagande, medlingens struktur och domarens roll påverkar brukares upplevelse av processuell rättvisa¹. Följande forskningsfråga ställs:

- Hur har skiftet från traditionell tvistlösning till medling, förlikning och en serviceorienterad kommunikation påverkat domstolarnas professionella roller och brukares upplevelse av processuell rättvisa i Finland?

Inom dessa ramar diskuteras hur domarens dubbla uppdrag att vara såväl fredsstiftare (förlikningsfrämjare) som opartisk domare påverkar parternas tillit, benägenhet att förlikas och parternas upplevelser av rättvisa. *Processformer*, *delaktighet* och *legitimitet* analyseras med utgångspunkt i vilka effekter som förhandlingar baserade på skriftliga underlag har för tilltalades och målsägandes upplevelse av delaktighet och förståelse i processen i jämförelse med muntliga förhandlingar som hålls i parternas närvaro² och frånvaroförhandlingar³. Därutöver diskuteras hur interaktionen

¹ En liknande text har tidigare publicerats på engelska i antologin *The Language of Lawyers: A European Perspective*, ed. by Jacqueline Visconti, De Gruyter Brill, 2025. Jag tackar hjärtligen forskningsassistent Miika Kaakinen för all hjälp med översättningen från engelska till svenska.

² Ett rättsligt förfarande där parterna kommunicerar och lämnar in sina argument, bevis och andra handlingar skriftligen, utan att närvara vid en muntlig förhandling. Det används ofta för enklare ärenden för att effektivisera processen.

³ Frånvaroförhandling syftar på en rättslig förhandling som hålls trots att en part uteblir. Begreppet förekommer både i brottmål (straffrätt) och tvistemål (civilrätt), men tillämpningen

i domstolar skiljer mellan civilmål och brottmål. Artikeln förenar på detta vis rättsdogmatisk analys med rättssociologiska och etiska perspektiv för att visa hur domstolens legitimitet och effektivitet i dag till stor del formas av den interaktion som sker i rättssalar.

Metod och material

Studien bygger på en kvalitativ rättssociologisk och rättsdogmatisk analys, som omfattar en genomgång av lagstiftning och rättspraxis med särskilt fokus på medling, skriftlig dokumentation och processuella regler. Det kombineras med en analys av rättsteoretiska och rättsetnologiska texter om processuell rättvisa, språkbruk och kommunikationsstrategier. Studien utgör på så vis en kvalitativ syntes av rättsdogmatiskt material (lagstiftning och förarbeten om domstolsmedling), doktrin och tidigare empiriska studier. Materialet utgörs av finsk lagstiftning och gällande praxis för domstolsmedling tillsammans med dokumentet *Bemötandestrategi för Sveriges Domstolar* och ett urval av näraliggande myndighetsdokument, vilka används för att beskriva nationell praxis och policy.

För doktrindiskussionen används nordisk litteratur om alternativa tvistlösningsformer, domstolens förändrade roll och kommunikativ kompetens. Inga egna empiriska undersökningar har genomförts för denna artikel. I stället refereras tidigare studier av domstolsanvändares erfarenheter, inklusive intervjuer och enkäter om information, begriplighet, bemötande och upplevelsen av att bli hörd. Därutöver ges illustrativa exempel på hur mindre förändringar i domarens processledning (introduktion, rollklargörande, ögonkontakt och frågor) kan påverka brukares delaktighet och tillit, samt hur särskilda behov (utländska parter, äldre, barn och personer med funktionsnedsättning) motiverar anpassad kommunikation. Gällande kompetenser och etiska färdigheter utreds vilka kommunikativa färdigheter och etiska principer som krävs av domare, åklagare, försvarare och medlare för att garantera både formell och upplevd processuell rättvisa.

Interaktion och kommunikation

I Skandinavien har konfliktlösning snarare än tvistlösning spelat en allt större roll i rättssystemet sedan 1990-talet. Den alternativa formen av tvistlösning, även i institutionaliserad form, har sina rötter i Norge och är ett aktuellt inslag i de nordiska ländernas rättssystem. I Finland finns en livaktig diskussion om det, men också lagstiftning om medling både i domstol och för icke-rättslig medling. Idag sker en allt större del av tvistlösning med en opartisk medlare som då inte involverar rättssystemet (Ervasti 2002: 56–62, Leppänen 1998:

och rättsverkningarna skiljer sig beroende på processform. I brottmål är huvudregeln att den tilltalade ska närvara vid huvudförhandlingen. Frånvaroförhandling kan dock ske under vissa förutsättningar; till exempel när brottet är av mindre allvarlig art och rätten bedömer att målet kan avgöras utan personlig närvaro.

32–41, Lindell 2021: 31, Lindblom 2000: 46–58; Virolainen 1995: 80–89). Ett ökat fokus på konfliktlösning innebär också att det krävs mycket större skicklighet av jurister i hanteringen av mänskliga relationer och kommunikation, vilket kan benämnas *klientvårdsfärdigheter*. En annan aspekt är att det numera finns ett starkare fokus på de tvistandes subjektiva erfarenhet av processuell rättvisa (Ervasti 2004; Haavisto 2002; Tyler 1990). Dessa förändringar påverkar och förändrar domstolarnas och rättspraktikers arbete.

Jämförande analys av utvecklingslinjer i finsk och svensk rätt

I Finland är medling vanligt förekommande i domstol, och den akademiska diskussionen som återspeglar syftet med konfliktlösning har varit livlig. Medling i domstol används som ett alternativ till traditionella rättsliga förfaranden, och har förespråkats eftersom den möjliggör att kommunikation mellan parterna kan vara mer direkt än annars. Kommunikationen tenderar också att vara mer omfattande i jämförelse med traditionella tvistemålsförhandlingar, som ofta har en mer återhållsam och begränsad kommunikation. En annan aspekt är att domstolar måste tillgodose parternas behov *in casu*⁴ och att domen måste bygga på de specifika förutsättningarna som råder. Denna princip försvåras vid medling när domstolens auktoritet och legitimitet inte är underförstådd, utan egenskaper som måste etableras i varje enskild situation (Ervo 2013: 57). I en medlingssituation är det alltså inte tillräckligt att följa lagstiftningen och undvika överträdelser, utan parametrar som parternas goda uppförande, att deras önskemål tillgodoses, god service och en icke-konvergerande atmosfär kan ses som mål i det reformerade rättsväsendet.

För parterna påverkas känslan av att få en rättvis rättegång av många faktorer, både på formell och informell nivå. På den informella nivån påverkas förtroendet av vad en person möter i rättssalen. För professioner som regelbundet deltar i huvudförhandlingar är upplevelsen av rättssalen inte främmande, eftersom de är förtrogna med domstolarnas rutiner. Brukare som kallas till domstol vid ett eller ett fåtal tillfällen tenderar att vara mer oroliga inför situationen, eftersom de är osäkra på genomförandet och det egna deltagandet. För brukare är mötet med professioner och andra brukare en händelse som har betydelse för hur de upplever situationen, vilket också kommer att påverka hur förhandlingen genomförs, och denna upplevelse kan avgöra om klienterna känner att de har blivit lyssnade på (Autio & Ervo 2022: 733).

⁴ Det latinska uttrycket *in casu* används ofta inom juridiken. Då betyder det ungefär "i det enskilda fallet".

I Sverige utarbetades denna ”mötesstrategi” för domstolarna redan 2010⁵. Sedan dess har många undersökningar genomförts med syftet att ta reda på hur människor upplever domstolarna som en institution, hur man får direktkontakt med människor medan de interagerar med systemet, och hur man kan förbättra sitt möte med domstolen. Dessa undersökningar kan bidra till en ökad effektivitet och stärkt rättssäkerhet för den enskilde (Sveriges Domstolar 2010: 1–3; Justitiedepartementet 2008: 61). I kvalitativa intervjuer med brukare har resultaten visat att domare med mindre ändringar kan göra stor skillnad för brukares känsla av att bli hörda. Att domaren till exempel introducerar brukaren för de andra närvarande i rummet i början av en förhandling, kan bidra till att skapa en bra inledning på förhandlingen. Senare i förhandlingen kan juristdomaren också med en kort beskrivning redogöra för hur förhöret kommer att gå till. Domare kan också, med bibehållen opartiskhet, visa intresse genom kontinuerlig ögonkontakt och genom att ställa genomtänkta och relevanta frågor.

Resultaten i intervjustudierna⁶ visar också att brukare vill ha mer information om processen i allmänhet, personerna i rättsalen och deras roller. Det är viktigt för brukare att förstå vad som sägs under en domstolsförhandling, och därför är det nödvändigt att jurister förklarar på ett sätt som brukare kan förstå. Eftersom studier har visat att det inte kan finnas någon lösning som passar alla, är det viktigt att ta hänsyn till brukares mångfald och olika behov. Det är naturligt att andraspråkstalare, äldre, barn, sjuka och funktionsvarierade kan ha särskilda behov som måste tillgodoses. Denna typ av utvecklingsarbete gynnar inte bara brukare, utan bidrar också till att öka domstolarnas effektivitet. Det har också fått positiva effekter på brukares upplevelser av rättvisa (Autio & Ervo 2022: 722–724; Hagsgård 2014: 1007; se Alaja 2021 för en intervju med Julia Korkman).

Narrativens betydelse

Förhör med brukare är ett av de viktigaste sätten att lägga fram bevis i domstol. Från ett rättsetnologiskt perspektiv är övergången mellan huvudförhandlingen och domen väsentlig, och förståelsen och tolkningen av språket, berättelser och övrig kommunikation har en central roll i denna

⁵ Målet är att alla som kommer i kontakt med Sveriges Domstolar blir bemötta med respekt, värdighet och professionalism. Strategin är en del av domstolarnas kvalitetsarbete och syftar till att stärka rättssäkerheten och förtroendet för rättsväsendet.

⁶ Det har under senare hälften av 00-talet gjorts ett antal brukarundersökningar i Sverige, där domstolar med hjälp av enkäter och intervjuer tillfrågat sina brukare om deras erfarenheter av domstolen. Syftena med dessa studier har i huvudsak varit att höja kvaliteten i domstolarnas arbete. Studierna har gjorts vid Hovrätten för Västra Sverige åren 2006 och 2008, Göteborgs tingsrätt år 2008, Hovrätten över Skåne och Blekinge år 2010, Södertörns tingsrätt 2009 och 2011, Svea hovrätt 2009 samt Lunds tingsrätt 2011. Sammanlagt har drygt 800 personer intervjuats. Av dessa är den absoluta merparten icke professionella brukare, men åtminstone 30 intervjuer med advokater, åklagare, nämndemän, domare och vittnesstödare återfinns i materialet. Se sammanfattning om dessa undersökningar i Brås rapport Bemötande i domstol (2013:11).

övergång. Huvudförhandlingen är muntlig, och syftar till att lyfta fram olika perspektiv på de aktuella händelserna som förhandlas. Domen är skriftlig och därmed beständig, och den uttrycker en auktoritativt bestämd verklighet av en händelse. I förhandlingen ska muntliga rekonstruktioner av ett händelseförlopp bedömas och för att göra detta krävs kännedom om hur berättelsen om en händelse förhåller sig till själva händelsens fakta. De faktiska händelserna är naturligtvis utom räckhåll; vad som står till domstolens förfogande är de förhörda erfarenhet av verkligheten, så som den presenteras vid rättegången, tillsammans med åtföljande utvärderingar och tolkningar (Kjus 2005: 291).

Den som hörs i rätten vill bli förstådd och trodd. Den berättelse som brukare avger i rätten följer därför vanligen de allmänna berättarkonventionerna för övertygande framställning. Berättande om ens egna upplevelser kretsar oftast kring ett klimax och innehåller en utvärdering av de omtalade händelserna. Den dramatiskt återgivna berättelsen i sig själv bidrar då till personens egen syn på händelseförloppet. Kjus (2005) betonar det starka bandet mellan berättelsens yttre händelser och berättarens inre perspektiv som något karaktäristiskt för berättelsens klimax, och som något viktigt att känna till för att kunna bedöma en berättelse. En förhörssituation skiljer sig från ett vanligt samtal, och det rättsliga förfarandet tillåter inte normala samtalskonventioner, eftersom uppdraget är att utreda vad som inträffat. Advokater och andra professionella aktörer i rättssalen känner till vad domstolen fokuserar på och är mycket uppmärksamma på detaljer i vittnesmålet, så att de kan agera strategiskt i förhållande till detta, medan lekmän saknar denna kompetens (Kjus 2005: 291). Kjus diskuterar också berättelsens betydelse för det som egentligen är minnen. Det är fortfarande i stort sett okänt hur det mänskliga minnet fungerar, men mycket tycks kretsa kring inlärd, standardiserade och generaliserade episoder, vad Kjus kallar för ”manus”. Det man främst kommer ihåg är avvikelser från sådana episoder, medan minnesluckor som fylls på med igenkännbara händelser. Berättelsen i domstolen handlar ofta om något dramatiskt, där bearbetningen har börjat långt innan domstolsförhandlingen. Minnet drar nytta av att ha format en berättelse om händelsen, men påverkas också av det sammanhang som händelsen skedde i. Berättarens publik, berättarens identitet och den typ av berättelse som berättas, är alla faktorer som påverkar berättelsens innehåll (Kjus 2005: 291).

Sammanfattningsvis är kommunikation, samt förmågan att lyssna och tolka, av stor betydelse. Ofta underskattas eller missförstås kommunikationens betydelse inom rättssystemet. Ändå vet yrkesverksamma att om kommunikationen brister i de inledande skedena av en process är det omöjligt att nå nästa nivå – det vill säga att korrekt tolka vittnesmålet i ett juridiskt sammanhang. Detta senare steg är inte heller fritt från risker. Olika aktörer kan här använda sina yrkeskunskaper så att publiken förstår narrativet på ett sätt som är fördelaktigt för deras egna mål. Som Lindh (2022) skriver, modern

teknik till trots, så tillämpas retoriska strategier från antik romersk rätt än idag i rättssalarna. Jurister använder en mängd av dem i muntlig argumentation för att bevisa, motbevisa, skapa tvivel, och överföra skuld och ansvar. Rekontextualiserade texter är inbäddade i förklarande sammanhang, vilket ökar deras begriplighet under rättegången. Genom medvetet urval kan innehållet och användningen av specifika yttranden legitimeras i berättelser som gynnar den egna saken, eller så kan de delegitimeras i berättelser som blir till nackdel för motparten. Befogenheten att tolka innehållet i dessa berättelser, texter och bilder under en rättegång ligger hos juristerna. Brukare har följaktligen begränsad makt över hur deras berättelser tolkas av domstolen. Det är juristerna som kan reglera innehållet genom att under förhör ställa frågor om hördas minnesbilder (Lindh 2022).

Straffprocessens karaktär

I dag har den straffrättsliga processen i Finland omvandlats till att i högre grad likna civilrättsliga mål. För det första har parterna fått en ökad roll. För det andra är målet med förhandlingen ibland försoning, snarare än att utdela straff (Ervo 2021: 261–265). Konfliktlösning tenderar att vara uppskattat särskilt vid skadeståndsanspråk, vilket också gör att offren får inflytande över det utmätta straffet. Denna del av straffrätten kan genomföras genom medling, där brottsoffrens känslor står i fokus och där lagöverträdarna ges möjlighet att be om ursäkt (Lakiasiaintoimisto Legimia 2021). Straffrätten i Finland har alltså rört sig bort från materiell sanning⁷ och rättsskipning mot sociala lösningar på konflikter, alltså lösningar som sätter parterna i centrum. Möjligheten att välja mellan olika processuella alternativ och att fatta konkreta beslut i brottmål har delvis överförs från stat och domstol till åklagare och parter som ett sätt att öka deras delaktighet (Ervo 2021: 261–265). Praxis som konfliktlösning, reparativ rättvisa, partsautonomi och processuell sanning (snarare än strikt materiell sanning) har modifierat det traditionella straffrättsliga förfarandet, vilket premierat parternas aktiva deltagande (Ervo 2021: 261–265). Inom det nya paradigmet kan rätten förstås som en medlare mellan målsäganden och den tilltalade. I vissa fall är en sådan kompromiss även möjlig mellan åklagaren och den tilltalade, särskilt inom ramen för det finska systemet med *plea bargaining*⁸ (se vidare Ervo 2021: 257–258) eller vid val av skriftligt förfarande eller frånvaroförfarande som utvecklas från ett straffmonopol mot konfliktlösning och förhandling (Ervo 2014: 06–107).

⁷ Materiell sanning syftar på den faktiska sanningen om vad som har hänt i ett rättsfall – alltså vad som verkligen har inträffat i verkligheten, oavsett vad parterna påstår eller vilka bevis som finns. Det är den sanning som domstolen strävar efter att fastställa genom att väga bevis och vittnesmål.

⁸ Åtalsuppgörelse är ett juridiskt förfarande där en brottsmisstänkt kan erkänna brottet i utbyte mot ett lindrigare straff. Detta system infördes i Finland år 2015 och används främst vid omfattande eller svårutredda brottmål, särskilt ekonomiska brott.

Mer än någonsin tidigare betonas kommunikation i tvistlösning. I sin moderna form bär den kontradiktoriska principen (*audiatur et altera pars*⁹) med sig, som en mänsklig och grundläggande rättighet, möjligheten till aktivt deltagande i en prövning. Parterna i målet måste ha lika möjligheter att lägga fram sin sak och delta i förfarandet, och de måste garanteras tillräckliga praktiska medel för sitt deltagande och genomgå en fullständig och rättvis utfrågning. Varken brist på resurser eller okunnighet om lagen får utgöra ett hinder vid utövandet av deras kontradiktoriska rätt. Sådant deltagande bör inte heller hindras eller inskränkas genom att ställa upp alltför stränga processuella begränsningar. Detta bygger både på de normativa och experimentella kraven på processuell rättvisa¹⁰ (Ervo 2005: 426–430; Ervo 2008: 155). I våra dagar omfattar kontradiktorisk princip mycket mer än bara en formell möjlighet att besvara den andra sidans tvister vid rättegång. Normativ rättvisa räcker inte idag; aktörerna ska också tycka att förfarandet var lämpligt. Rättvisa – i de betydelser som diskuteras ovan – är i dag en viktig faktor i den processen. Rättsskipning kan därför numera kallas en *domstolsservice* (Ervasti 2004: 168; Haavisto 2002: 20; Laukkanen 1995: 214; Takala 1998: 3–5; Tala 2002: 21–23; Tyler 1990: 94; Virolainen & Martikainen 2003: 5).

Kommunikativa funktioner i civilrättsliga och straffrättsliga förfaranden – en jämförelse

I tvistemål är det särskilt viktigt att känna till den materiella lagstiftning som är tillämplig för fallet. Det är också viktigt att känna till procedurreglerna, såsom kravbördan, bevisbördan, förbudet mot ändring av talan, preklusionsreglerna, res judicata, och förbudet mot reformatio in peius¹¹

⁹ Audiatur et altera pars är ett latinskt uttryck som betyder "må även den andra sidan höras". Det är en grundläggande rättsprincip inom juridik. På svenska brukar man tala om kontradiktionsprincipen eller rätten att bli hörd. Den innebär att ingen ska dömas eller bedömas utan att ha fått möjlighet att framföra sin version av saken. I rättsliga sammanhang betyder det att båda parter i en tvist ska få komma till tals innan ett beslut fattas. Samma gäller brottmål. Om någon anklagas för ett brott, måste hen få möjlighet att försvara sig innan domstolen fattar beslut.

¹⁰ Processuell sanning är den version av verkligheten som fastställs inom ramen för en rättsprocess, baserat på de bevis och vittnesmål som presenteras och godkänns av domstolen. Den behöver inte nödvändigtvis överensstämma med den materiella sanningen. Den avgörs av vad som kan bevisas enligt rättsliga regler och principer. Den ligger till grund för domstolens beslut, även om den faktiska händelsen kan ha varit annorlunda.

¹¹ Kravbördan betyder att den part som vill få något fastställt i en rättsprocess måste framställa sitt yrkande och grunda det på relevanta omständigheter.

- Bevisbördan betyder att den part som påstår något i målet måste styrka detta med bevis – annars riskerar hen att förlora på den punkten.
- Förbudet mot ändring av talan betyder att en part inte får ändra sin talan hur som helst efter att processen har inletts, särskilt inte om det påverkar motpartens rättssäkerhet.
- Preklusionsreglerna är regler som innebär att en part måste framföra sina yrkanden och bevis inom viss tid – annars förlorar hen rätten att åberopa dem.
- Res judicata (rättskraft) betyder att en fråga som redan har avgjorts genom en lagakraftvunnen dom får inte tas upp igen mellan samma parter – den är

(Välimäki 2012). Av dessa skäl måste parterna i de flesta fall använda jurister som förstår och kan tillämpa juridiken. När tvistemålet är komplicerat är det i själva verket nästan omöjligt för parterna att hantera förfarandet på ett fruktbart sätt utan juridiskt ombud. Det finns inte heller några lekmän i en domstols sammansättning i ett tvistemål. Allt detta påverkar det språk som används under rättegången; det mesta av det språket är mycket tekniskt inriktat, eftersom jurister talar eller skriver till varandra i tvistemål. Normalt finns det inget behov av att juristen kommunicerar på ett sätt som en lekman kan förstå. Dessutom finns det normalt inga medier och ingen allmänhet närvarande i civilrättsliga förfaranden. Juristens mål är att övertyga motparten och domstolens ledamöter, och vad klienten förstår och om de kan följa förhandlingen är ofta en sekundär fråga.

Detta kan illustreras med följande exempel. I Finlands högsta domstol (2009:89) var en av frågorna om A, käranden i målet, hade åberopat säljarens försumlighet i talan. Högsta domstolen fann att sökanden inte hade använt ordet "oaktsamhet", men när sökanden trots detta hävdade att säljaren hade handlat felaktigt vid fullgörandet av sina avtalsförpliktelser ansågs det ha betytt detsamma som att säljaren hade orsakat skadan genom sitt oaktsamma beteende. Högsta domstolen följde den gamla principen att det väsentliga inte är att använda de korrekta orden enligt traditionen i romersk rätt (formulaprocessen); det viktiga är vad som egentligen åsyftades. Tingsrätten var däremot mer formell i målet, och krävde att ordet "oaktsamt" skulle användas. För att åberopa orsakssamband räcker det att hävda att B:s försumliga beteende orsakat skada på A. Att använda de korrekta orden som det görs i en formulaprocess, och strikt enligt lagtexten, är ett säkert alternativ. Men de exakta, korrekt upprepade orden är inte nödvändiga. Huvudpunkten är lagens innehåll och innebörd (Välimäki 2012). Ekelöfs teleologiska tolkning (Klami & Siltala 2019) används inte bara för att tolka lagen, utan också för att tolka det språk som används i skriftlig kommunikation mellan jurister.

Det är inte ovanligt att advokater redogör för juridiskt viktiga punkter implicit snarare än explicit. De ses som mindre detaljer som i förlängningen inte påverkar utfallet, och därför ses som tidsslöseri. Redan då uppmärksammar domstolen alla avsikter, och i *jura novit curias*¹² och god viljas namn tar upp alla relevanta punkter i en advokats skriftliga handlingar. Det räcker med att dessa rättsligt relevanta punkter nämns på ett sådant sätt att domstolen kan uppmärksamma dem och därefter grunda sitt beslut på dem. Den skriftliga kommunikationen behöver nödvändigtvis inte vara juridiskt exakt och

rättskraftig.

- Förbudet mot *reformatio in peius* betyder att en överklagande part inte får få ett sämre utfall än i den tidigare domen, om endast hen har överklagat.

¹² Den latinska rättsprincipen *jura novit curia* (domstolen känner rätten) innebär att domstolen har ansvar för att tillämpa rättsregler korrekt, även om parterna inte har hänvisat till dem. Parterna behöver inte bevisa vad lagen säger – det är domstolens uppgift att veta och tolka lagen.

korrekt. Men det betyder inte att fallet inte kräver inblandning av en jurist. Det är viktigt att inte bara inkludera rättsliga aspekter, utan även fakta och omständigheter under alla omständigheter. Detta är avgörande i högre domstolar och i Högsta domstolen, där förfarandet huvudsakligen bygger på skriftliga handlingar (se Välimäki 2012).

I brottmål är situationen något annorlunda, eftersom rättens sammanfattning även omfattar lekmän. Parterna är vanligtvis fysiskt närvarande, och allmänheten eller företrädare för medierna kan bevittna förhandlingen från åhörarplats. Alla dessa delar påverkar kommunikationen som sker, vilket gör att genomförandet kan uppfattas som mer folkligt, tydligare och mindre komplicerat än i civilrättsliga förhandlingar. Bevisföringen i brottmål skiljer sig från den rättsliga argumentation som grundas i materiell rätt (se Finlands lag om rättegång i brottmål 689/1997). Principerna om favor defensionis¹³ och in dubio pro reo¹⁴ hjälper försvaret i sak.

Eftersom det finns flera situationer där förhandlingar grundas på skriftliga handlingar är det viktigt att jurister kan formulera sig korrekt, men det är också nödvändigt att alla jurister har kännedom om fallet på förhand. Det är också viktigt, för att öka alla inblandades förtroende, att argumentera på ett transparent sätt annars kan det uppfattas som att tvetydigheter används för att dölja något. Slutligen är det viktigt att vara så kort och exakt som möjligt (Välimäki 2012). Det idealspråk som används i en domstol, muntligt eller skriftligt, kan sammanfattas på följande sätt:

- Lär domstolen ditt fall
- Sträva efter att engagera dina åhörare och öka deras självförtroende
- Blända rätten med din expertis
- Var kortfattad
- Var tydlig
- Presentera en trovärdig berättelse
- Var konsekvent
- Använd ett språk som är tydligt, lämpligt, korrekt och levande
- Lär dig din presentation av fallet utantill och/eller förlita dig på anteckningar
- Se till att du blir både tydligt sedd och tydligt hörd (Saranpää 2014: 204–205).

¹³ Favor defensionis betyder "försvarets förmån eller principen om att gynna försvaret". Denna princip innebär att rättssystemet ska tolka osäkerheter till den tilltalades fördel. Det är en grundläggande rättssäkerhetsprincip som syftar till att skydda individen från att dömas utan tillräcklig rättslig grund. Till exempel, om det finns flera möjliga tolkningar av en lagregel, ska den som är mest fördelaktig för den tilltalade väljas.

¹⁴ In dubio pro reo betyder på svenska "vid tvivel, till förmån för den tilltalade". Om det råder tvivel om den tilltalades skuld, ska domstolen frikänna. Det är en direkt tillämpning av oskuldspresumtionen: ingen får dömas om det inte finns tillräcklig bevisning. Om bevisningen är otillräcklig eller motstridig, ska det leda till frikännande dom – inte fällande.

För att göra domstolsförfarandet effektivare är det inte alltid viktigt att svaranden är närvarande vid huvudförhandlingen. Detta rör vanligtvis fall där det inte behövs några särskilda bevis. Om svaranden inte är närvarande utreds hans eller hennes sida av fallet med hjälp av förundersökningsprotokollet eller ett skriftligt svar. I praktiken är denna typ av huvudförhandling mycket vanlig för mindre brott. Ganska ofta underlåter en svarande som blivit beordrad att närvara vid den muntliga förhandlingen personligen att dyka upp, men i vissa fall kan den muntliga förhandlingen ändå fortsätta och vittnena kan höras. Saken kan dock inte avgöras direkt, och i många fall måste huvudförhandlingen göras om. I dessa fall döms en svarande som underlåter att infinna sig vid en huvudförhandling till böter och beordras att närvara vid nästa förhandling. Förseningar som dessa leder till ökade kostnader och tar extra tid i anspråk (Finlands regering 2004).

Det skriftliga förfarandet i brottmål

Fler och fler undantag görs i lagstiftningen för att låta huvudförhandlingen äga rum i parternas utvaro, och då tillåta ett skriftligt förfarande i såväl tvistemål som brottmål. Det innebär att all skriftlig kommunikation under förberedelsen av ett ärende eller förundersökningen ges ett stort utrymme i förhandlingen. Det innebär också att det inte finns någon direkt kommunikation mellan parterna och domaren, och att en förståelse av fallet bildas enbart på grundval av skriftliga handlingar. Denna systemomfattande förändring har genomförts i den processuella effektivitetens namn. Det sparar rättegångskostnader när parterna inte är skyldiga att närvara personligen. Ett okomplicerat brottmål där maximistraffet är två års fängelse (fall som rattfylleri, stöld och misshandel) kan avgöras vid tingsrätten, enbart baserat på det skriftliga underlaget. Det skriftliga underlaget kräver att den tilltalade erkänner brottet som hen åtalas för och samtycker till att domstolen får avgöra ärendet utan huvudförhandling. Ett godkännande från målsäganden krävs också i dessa sammanhang.

Normalt är det lätt att få samtycke till ett skriftligt tillstånd från både den tilltalade och målsäganden under tiden som polisutredningen pågår. Det skriftliga underlaget är dock inte ett alternativ om brottet har begåtts av en minderårig, det vill säga en person under 18 år (Domstolsväsendet u.å.). I dessa fall används domstolsförfarandet som ett slags påföljd, trots oskuldspresumtionen. Tanken är att deltagande i processer spelar en pedagogisk roll för den anklagade, som genom att vara närvarande vid förhandlingen tvingas att faktiskt bemöta den situation han eller hon befinner sig i. Detta kan kritiserar ur oskuldspresumtionens perspektiv, eftersom det i början av förfarandet ännu inte har avgjorts om den anklagade är skyldig eller inte. Annars är det naturligtvis bäst, ur många olika perspektiv, att offret möter den anklagade i domstol, och att den anklagade möter de andra aktörerna och offret. Ur konfliktlösningsperspektiv (Lindell 2020: 32) och perspektivet reparativ rättvisa (Menkel-Mjödow 2007: 161–187), är att personligen delta

en förutsättning, från vilken förfarandena kan utvecklas i linje med terapeutisk rättspraxis (Diesen 2007: 131–162). För den anklagade kan det erbjuda möjligheter att bättre förstå offrets perspektiv, och kanske ges möjlighet att uppleva och visa ånger. När en förhandling utförs enbart skriftligen ges dessa aspekter sällan något utrymme.

I en skriftlig förhandling avgör en domare frågan enbart på grundval av de framlagda handlingarna. Beslutet meddelas på ett i förväg bestämt datum i tingsrättens kansli. Samma dag som domen avkunnas skickas den även till den tilltalade och till målsäganden. Domarens beslut kan endast grundas på det skriftliga material som åberopas av parterna. Om vittnen behöver höras, eller om motstridiga bevis läggs fram på annat sätt, är det skriftliga förfarandet inte möjligt; i stället måste ärendet hanteras i domstol (Helenius & Linna 2024: 810–814; Domstolsväsendet u.å.).

Det högsta tillåtna straffet i en rättegång som genomförs genom skriftligt förfarande är böter eller fängelsestraff (villkorligt eller ovillkorligt) i högst nio månader. Ett samhällstjänststraff är också möjligt. Att döma till mer än sex månaders fängelse utan huvudförhandling sker emellertid undantagsvis. Ett fängelsestraff på sex månader eller mer får utdömas efter skriftligt förfarande endast när den tilltalade har fått möjlighet att utfärda ett muntligt utlåtande (Helenius & Linna 2024: 810–814; Domstolsväsendet u.å.). Det skriftliga förfarandet används endast när dess användning kan försvaras genom en jämförelse av effektivitet och kostnader med fallets allvar.

Medling och förlikning

De nordiska länderna har utvecklat ett alternativt system för tvistlösning, även i institutionaliserad form. Även om denna tradition har sina rötter i Norge finns det till exempel i Finland gällande lagstiftning om medling inför domstol och även om icke-rättslig medling (Helenius & Linna 2024: 749; Domstolsväsendet u.å.). Av denna anledning läggs nu större vikt vid alternativa rättsliga förfaranden såsom medling, som utförs av domstolarna själva. Det har förts en bred diskussion, särskilt i Sverige, om civilprocessens verkliga funktioner, och om den ska bygga på en modernare modell för konfliktlösning (Lindell 2021:31). Detta innebär att det kommer att krävas mycket större skicklighet i att hantera mänskliga relationer i processen.

Tillsammans påverkar dessa faktorer domstolarnas och deras personals traditionella arbete. Rättvisan kan inte bara grundas på formella rättsliga regler och förfaranden, utan den är också beroende av den föränderliga miljö som domstolarna verkar i. De nuvarande tendenserna, som tar hänsyn till de betydande etiska och moraliska dimensionerna i rättsprocesserna, kräver en helt ny form av juridisk professionalism och kompetens.

Förlikning i brottmål – Ett pilotprojekt

Reformen av det straffrättsliga systemet i Finland påbörjades på 1970- och 1980-talen. De neo-klassiska reformer som genomfördes under denna period

syftade till att upprätta ett system som byggde på uttryck för och upprätthållande av sociala normer, allmänt förebyggande av brott, rättvisa och legitima straff samt tydliga och enkla domar. Snart kritiserades dock reformerna av många socialarbetare och forskare. Samtidigt ökade medvetenheten i Finland om Nils Christies tolkning av brott som konflikter "ägda" av de inblandade (främst det påstådda offret och gärningsmannen). Christies idéer om konflikter som egendom gav upphov till alternativa rättsbegrepp och till insatser baserade på konfliktlösning, särskilt medling mellan offer och gärningsmän, som ett bättre svar på brott. I början av 1980-talet gjordes framgångsrika försök med medling för att lösa konflikter i Finland. Under hela årtiondet, i mitten av 1990-talet, expanderade medlingsprogrammen över hela landet till många städer och kommuner (Iivari 2000).

De första experimenten hade ett gräsrotsperspektiv på medling, och de utfördes huvudsakligen av frivilliga. Medling mellan brottsoffer och förövare har sedan dess inrättats som en tjänst som finns tillgänglig i hela Finland för brott som begås av ungdomar. Dess fokus ligger på socialt arbete. Det finska medlingssystemet organiseras självständigt av kommunerna. När experimenten inleddes fanns det många olika sätt att organisera arbetet; vissa kommuner inrättade ett eget medlingskontor, medan andra utlokaliserade tjänsten till en annan kommun eller organisation, och det fanns ingen statlig tillsyn alls (Kinnunen 2007).

Till en början var alltså medlingssystemet inte institutionaliserat. Snart kom dock reglering att ses som användbart i vissa fall. Om instruktionerna och reglering förvandlade medling till ett officiellt förfarande, hävdade vissa att medlingen skulle förlora sin karaktär som ett alternativ till domstolsförhandling. Denna situation med debatt och utforskning av "vild medling" (medling utan utslag eller officiell reglering) kulminerade i början av 2000-talet (Ervo 2009: 125–180). Före 2006 vägledades medlingen av en handbok som tagits fram av Statens forsknings- och utvecklingscentrum för välfärd och hälsa, och 2003 inrättades en rådgivande nämnd under social- och hälsovårdsministeriet. Slutligen trädde lagen om medling vid brott och i vissa tvister i kraft i början av 2006. Medling har alltså funnits som alternativ i hela Finland sedan den 1 juni 2006 (Kinnen 2007).

Tillämpningsområde och övergripande mål

Lagen om medling vid brott och i vissa tvister trädde alltså i kraft den 1 januari 2006. Ett av målen med lagen var att tillhandahålla medling som möjlighet i hela Finland så att alla medborgare skulle få tillgång till högkvalitativa medlingstjänster, oavsett bostadsort. Dessutom syftade lagen till att säkerställa att tillräckliga statliga medel fanns tillgängliga för förlikningsarbete, för att organisera den nationella förvaltningen och övervakningen av medlingstjänster. Man strävade efter att skapa förutsättningar för en långsiktig övervakning och utveckling av medlingspraxis. Ett ytterligare mål med lagen

var att standardisera medlingsförfarandena och att skydda processuella rättigheter för de parter som deltar i medlingsprocesser (Kinnunen 2007).

Det finska medlingssystemet i brottmål är en kostnadsfri tjänst som ger misstänkt och målsägande möjlighet att mötas konfidentiellt tillsammans med en oberoende medlare. Vid medlingsmötena diskuterar de den psykiska och materiella skada som brottet har orsakat offret och på eget initiativ enas de om åtgärder för att avhjälpa skadan (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 1 § 1). Utbildade medlare ger parterna kompetent medling i brottmål, civilrättsliga ärenden och i ersättningsärenden. Medlingen är frivillig, kostnadsfri och konfidentiell och kan sökas av den misstänkte, offret, polisen, Åklagarmyndigheten eller annan rättsvårdande myndighet. Brottsom begås av personer under 15 år kan också bli föremål för medling. Om den misstänkte eller brottsoffret är minderårig har även hans eller hennes förälder eller vårdnadshavare eller annat juridiskt ombud rätt att inleda medling. I ärenden som rör en myndig person som förklarats otillräknelig kan även hans eller hennes ombud söka medling. Endast polis- eller Åklagarmyndigheten har rätt att inleda medling i fall där en person misstänks för att ha begått ett våldsbrott mot sin make, barn, förälder eller annan jämförbar person som står honom eller henne nära (Polisen u.å.). Medling vid våld i nära relationer får i fortsättningen användas endast när det är fråga om ett lindrigt brott som en minderårig riktat mot sin vårdnadshavare eller släkting eller om det är fråga om ett målsägandebrott (Lag om ändring av lagen om medling vid brott och i vissa tvister 3a §).

Om parterna genom medling når en ömsesidigt godtagbar lösning, upprättas ett skriftligt avtal i detta syfte. Om endast partiell överenskommelse kan nås som lösning, sluts ett lämpligt partiellt avtal. Om parterna inte alls kan nå någon grad av konsensus avslutas medlingsförfarandet och målet kan fortsätta till domstolen. Varje avtal som upprättas används för att avgöra om avgifter kommer att tas ut i fallet (Polisen u.å.).

Medling får bara ske mellan parter som personligen och frivilligt har samtyckt till medling och som båda kan förstå innebörden av medling och de lösningar som har uppnåtts i medlingsförfarandet. Innan parterna enas om medling är det viktigt att deras rättigheter förklaras för dem. Varje part har rätt att när som helst under processen återkalla sitt samtycke och upphöra med deltagandet (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 2 § 1). Minderåriga personer och deras vårdnadshavare eller andra juridiska ombud måste ge sitt samtycke till medling. Juridiskt otillräkneliga vuxna får delta i medlingen om de förstår målets innebörd och ger sitt personliga samtycke till förlikning (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 1 § 2).

Medling kan användas vid brott som bedöms som berättigade till medling, med beaktande av brottets typ och art, förhållandet mellan den misstänkte och offret samt andra frågor som rör brottet i sin helhet. Brottsom rör minderåriga offer får inte hänvisas till medling, inte heller om offret behöver särskilt skydd på grund av brottets art. Om ett brott inte kan hänskjutas till medling får frågor

som rör ersättning för den skada som orsakats inte heller hänskjutas till medling (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 3 § 1).

Nödvändiga färdigheter

Personer med ansvar för medlingstjänster och medlingsrådgivare måste ha en lämplig akademisk examen, men också andra med goda kunskaper om medlingstjänster och därmed sammanhängande planering och övervakning kan godtas för medling, om det skulle krävas. De som har genomgått en inledande utbildning om medlingstjänster, och som i övrigt har rätt kvalifikationer, färdigheter och den erfarenhet som krävs för en lämplig hantering av arbetsuppgifterna, kan också fungera som medlare (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 10 §). Det finns totalt 25 medlingskontor i Finland och cirka 90–100 medlingssamordnare eller rådgivare som arbetar som rekryterad personal. Antalet frivilliga medlare är för närvarande cirka 900 (Kinnunen 2007).

Frivilliga medlare får en utbildning på minst 30 timmar som hålls vid ett vuxenutbildningscentrum. Kursen ger deltagarna grundläggande kunskaper om teorierna bakom medling i det straffrättsliga systemet, hur polisen, åklagaren och domstolen arbetar, kris tillvägagångssättet samt förutsättningar för samarbete mellan medlare och myndigheter. De medlare som är verksamma i Finland har olika bakgrund. De är män och kvinnor i alla åldrar, högutbildade studerande, pensionärer och nyanlända invandrare. Medlare kan ha specialområden, exempelvis våld inom familjen, unga gärningsmän, eller medling med flyktingar. Var och en är skyldig att medla minst 5 fall per år, även om vissa tar upp till 50 fall. De är också skyldiga att främja sin utbildning och följa gällande praxis. Medling sker alltid i par (Kinnunen 2007).

Medlingsförfarandet

När en medlingsbyrå godtar ett mål om medling måste den utse en medlare för medlingsförfarandet som är lämplig för uppgiften på grundval av hans/hennes erfarenhet och personliga egenskaper och som inte på annat sätt bedöms vara olämplig (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 16 §). Medlarna anordnar medlingsmöten mellan parterna, genomför medlingen utan partiskhet, respekterar alla parter och hjälper dem att finna acceptabla lösningar på brottet för att avhjälpa den mentala och materiella skada som offret har lidit. Därtill ger de parterna information om tillgänglig rättslig hjälp och andra tjänster, och utarbetar ett dokument om den överenskommelse som nåtts i medlingsprocessen. Medlarna lägger slutligen fram en rapport om medlingsprocessen för medlingsbyrån (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 17 §).

Parterna måste delta personligen i medlingsförfarandet. Vid medlingsmötena får parterna använda assistenter eller stödpersoner, så länge detta inte äventyrar de framsteg som gjorts under processens gång. Medlare kan också

anordna medlingsmöten med en part i andra parter frånvaro, förutsatt att alla parter samtycker (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 18 §).

Förlikningar under en rättegång

Om ett mål innefattar ett skadeståndskrav för brott är det även möjligt att nå en uppgörelse under en rättegång. I den omfattande reform av det finska civilrättsliga förfarandet som genomfördes 1993 var ett av huvudmålen att främja uppgörelser i samband med förfaranden (Ervo 1995: 61). Tack vare 1993 års reform är det en del av domarens uppdrag att verka för en uppgörelse mellan parterna. Under det förberedande skedet bör domaren fastställa om det finns några utsikter till förlikning. De kan också lägga fram förslag till förlikning (Ervo 1995: 61). Om förlikning inte kan nås, fortsätter domaren med målet och dömer i ärendet. En förlikning kan bekräftas av domstolen, varefter den kan verkställas (Ervo 2004: 505, 507). Idag är alltså den finländska domarens roll att vara något av en fredsstiftare.

Vissa kritiker är av den uppfattningen att dessa två av domarens huvuduppgifter är oförenliga, det vill säga att det finns en inneboende konflikt mellan att främja en uppgörelse och en opartisk dom. Hur kan en domare samtidigt spela rollen som medlare och domare? Frågan har ställts: Hur långt kan en domare gå utan att bli partisk, och därmed avsäga sig domarens opartiskhetsplikt? En annan fråga är om en bra och skicklig domare också nödvändigtvis är en bra och skicklig medlare. De färdigheter som krävs för var och en av dessa roller är ofta inte desamma. Ändå spelar professionell och framgångsrik kommunikation en avgörande roll inom båda yrkena (Ervo 2011: 336–357).

Medling inför domstolen

Våren 2003 föreslog en kommitté tillsatt av justitieministeriet att ett system för domstolsmedling skulle införas i Finland, baserat på ett liknande norskt system. Förslaget trädde i kraft i början av 2006. Enligt det systemet kan en domare med parternas samtycke överföra ett mål till medling. Om medlingen misslyckas, återgår det till att bli rättegång. Detta system är dock inte möjligt för brottmål (4, 5 och 9 §§. Lag om medling vid brott och i vissa tvister).

Vid medling fungerar en domare i tingsrätten som medlare, och sådana insatser är en vanlig del av en domares uppgifter. Om det krävs särskild och specialiserad kunskap för att förstå ärendet på ett tillfredsställande sätt, kan medlaren med parternas samtycke anlita en assistent med erforderlig sakkunskap vars arvode betalas av parterna (5 och 14 §§ Lag om medling vid brott och i vissa tvister). Medlingen sker i form av förhandlingar mellan domaren och berörda parter. Domaren förhandlar antingen med båda parter närvarande eller med en av parterna i taget. Medlingsförfarandet ska inte ta längre tid än nödvändigt, och därför bör intensiva förhandlingar föras under exempelvis en period på cirka två dagar (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 4 §).

Några protokoll förs inte under medlingen, och diskussionerna spelas inte in på band eller sparas på något annat sätt. Om förlikningsförsöket lyckas kan villkoren för förlikning fastställas i en överenskommelse. Förlikning kan exempelvis innebära ekonomisk ersättning, utförande av särskilt arbete eller särskilda tjänster, eller överlåtelse av egendom (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 8 §).

Skriftliga inlagor och deras betydelse

Historisk utveckling

Sedan 1990-talet har de finska rättsprocesserna, särskilt i de lägre domstolarna, huvudsakligen varit muntliga. År 1993 trädde lagstiftning i kraft för att harmonisera de allmänna lägre domstolarnas system och för att reformera det civila förfarandet. År 1997 genomfördes en motsvarande reform av det straffrättsliga förfarandet, och 1998 moderniserades överprövningsförfarandet i hovrätterna för att anpassa det till processreformerna i de lägre domstolarna (Leppänen 1998: 427). Före dessa reformer var huvudproblemet i rättsprocesserna bristen på förberedelse av deltagarna. Ofta var varken de aktuella sakförhållandena eller de omtvistade rättsfrågorna kända för någon före den första förhandlingen. Detta ledde naturligtvis till många ajourneringar. Typiskt var att det hölls flera sammanträden innan domstolen kunde avkunna sin dom, en process som kunde ta lång tid. Det är uppenbart att detta varken var ett särskilt rationellt system eller garanterade parternas rätt till en rättvis rättegång.

Före dessa reformer ägde ingen motsvarande förberedelseprocess rum i vanliga tvistemål i Finland. Denna typ av process byggde på skriftliga inlagor som lästes upp högt under domstolssessionen. Förfarandet var endast delvis muntligt, och byggde i övrigt på de skriftliga urkunderna. Det skriftliga uttalandet lades fram för domstolen och motparten under sessionen. Motparten och domstolen kände inte till innehållet i uttalandet i förväg, eftersom motparten normalt begärde ajournering för att undersöka uttalandet och formulera ett svar. Störningar var därför mycket vanliga. Under den följande sessionen gav motparten sitt svar med sitt nya skriftliga uttalande. En ny ajournering begärdes och beviljades då, och på detta sätt gick processen runt i cirklar (Lappalainen 2002: 6–8; Sippo & Välimaa 2003: 1–4).

År 1993 ersattes det gamla, utdragna civilrättsliga förfarandet med ett muntligt, omedelbart och koncentrerat förfarande. För att åstadkomma denna reform var det nödvändigt att dela upp förfarandet i två etapper: förarbetena och huvudförhandlingen (Leppänen 1998: 427). Det var inte längre tillåtet att inge skriftliga uttalanden eller att läsa dem högt vid förhören (Rättegångsbalk, 5 kap 15 c § 3 och 6 kap 3 §). Förhandlingen måste vara helt muntlig (Ervo 1995: 56–57).

De civila förberedelserna delades upp i två faser. Den första fasen är skriftlig och består av en fordran, svarandens utsaga och eventuella andra

efterföljande skriftliga utsagor från parterna (Leppänen 1998: 428). Godkänns yrkandet, inbjuds svaranden att svara inom viss tid (Rättegångsbalk 5 kap 9 §). I normala fall ska försvarsförklaringen vara skriftlig, men i vissa fall kan domstolen kalla svaranden att svara direkt i den muntliga förberedande förhandlingen (Rättegångsbalk 5 kap 9 §).

Sedan 2003 kan domstolen normalt bara uppmana en part att lämna ett skriftligt utlåtande till domstolen en gång före en förberedande förhandling. Domstolarna försökte bevara de gamla skriftliga traditionerna, och deras verktyg för det var att uppmana en part att lämna ett skriftligt utlåtande före en förberedande förhandling, om rätten ansåg detta nödvändigt (rättegångsbalk 5 kap 15 § 2). Fram till dess att ytterligare reformer genomfördes 2003 utnyttjade domstolarna ofta detta alternativ, ibland upprepade gånger i ett fall. Från och med 2003 har i regel endast ett utlåtande varit tillåtet (Rättegångsbalk, 5 kap 15 a §). Det skriftliga utlåtandet bör också endast omfatta särskilda frågor, såsom domstolen angivit (Lappalainen 2003: 789). Från och med 2003 kan ärenden avgöras under förberedelsefasen, baserat på skriftliga meriter. Tanken är att göra det möjligt att avgöra även ett omtvistat ärende efter den skriftliga förberedelsefasen, utan muntlig förberedande förhandling och huvudförhandling (Lappalainen 2003: 812–817). Lagen tillåter dock ett beslut vid det skriftliga förberedande förfarandet endast när muntlig argumentation och diskussioner inte behövs. Även när det inte finns något muntligt vittnesmål kan huvudförhandlingen vara nödvändig för att ha en diskussion och för att argumentera för punkterna. Om den ena parten saknar juridiskt ombud är det ofta lättare att lägga fram ärendet muntligt (Finlands regering 2001: 56–58).

Det största problemet efter reformen 1993 var att förberedelsen blev för omständlig. I praktiken hade det förberedande skedet inte fått karaktären av att vara arbete som utförts för att förbereda huvudförhandlingen. I stället pläderade parterna under den första tiden i det skedet för sina mål som om de redan var i rättegång. Vid huvudförhandlingen upprepade de vanligen samma grunder och rättsargument, vilket inte var den avsedda funktionen. Huvudorsaken till detta var en rädsla för preklusion. 2003 års reform var nödvändig för att göra situationen mer balanserad. De skriftliga inlagorna spelar dock inte längre en så stor roll, utan handläggningen grundar sig på de muntliga inlagorna särskilt i de lägre domstolarna och när en huvudförhandling genomförs i hovrätten.

Språklig utveckling

Rättsspråket är en av de viktigaste pelarna i rättssystemen och rättskulturerna (Kemppinen 1999). Därför är rättsspråket mer motståndskraftigt mot förändringar än rättsliga normer (Tuori 2000: 212–213). Av denna anledning är breda diskussioner om god skrivpraxis inom juridiken, tillsammans med förändringar i rättskulturen, viktiga verktyg för att förbättra rättsspråket i Finland. Förbättring kan i det här sammanhanget innebära att göra det

juridiska språket tydligare och mer begripligt för lekmän. Detta mål att främja ett funktionellt juridiskt språk genom att följa, vägleda, förtydliga och förenkla samtidigt som det språk som används berikar, var ett av målen bakom grundandet av den viktigaste finländska rättstidskriften, *Lakimies*, år 1903 (Mattila 2002: 1108). Ur ett språkligt perspektiv är det juridiska språkets onödiga komplexitet det svåraste problemet, som har diskuterats i Finland av språkvetare och språkvårdare, men i liten utsträckning av jurister eller andra rättsexperten (Mattila 2002: 1118).

Institutet för de inhemska språken arbetar idag för ett mer funktionellt språk inom alla förvaltningsområden. Detta inbegriper rättsspråket, som de betonar bör vara tydligt och begripligt för alla. Institutet har drivit flera projekt för att nå sitt mål, bland annat särskilda projekt som syftar till att förbättra språket i lagstiftningen (Tiililä 2018; Institutet för de inhemska språken u.å.). Dessa ansträngningar har inte bara förändrat språket, utan har lett till en diskussion om stildrag som kan undvikas. Traditionellt har det språk som används i finska domstolar präglats av extremt långa och komplicerade meningar och ett ålderdomligt ordförråd. Detta har gjort det svårt för allmänheten och lekmän att förstå det administrativa språket, även när det gäller fall där de är inblandade. Numera används inte längre denna ålderdomliga typ av rättsspråk, till stor del tack vare de insatser som Institutet för de inhemska språken gjort.

Traditionellt rättsspråk med abstrakta meningar och långa stycken brukade signalera professionalism (Mattila 2008: 1155). Idag signaleras professionalism i stället genom klart, logiskt och begripligt språk, korta meningar och undvikande av fackord. Juridiska termer, och även latinska termer¹⁵, används fortfarande, men bara i den mån det är nödvändigt (Mattila 2008: 1157).

Även med dessa viktiga förändringar är det juridiska språket inte alltid begripligt för lekmän. Detta är i viss mån oundvikligt, eftersom juridiska termer måste användas. Skriftliga inlagor är också huvudsakligen skrivna för domstolen eller jurister, och juridisk terminologi är förväntad och oundviklig i sådana texter. Icke desto mindre försvagar användningen av fackspråk parternas interaktion och deltagande, vilket gör kommunikationen indirekt. Jurister behöver normalt förklara innehållet för sina klienter på ett enklare sätt. Även om denna situation inte kan undvikas helt och hållet är det ett steg mot att uppnå ett rimligt och begripligt språk i rättsliga frågor att använda korta, tydliga och sammanhängande meningar, och endast de mest nödvändiga facktermerna. Ordförrådet har blivit mindre ogenomträngligt, och meningarna har blivit kortare och mer okomplicerade (Mattila 2008: 1163).

Det är viktigt för jurister att uppmärksamma tydligheten och begripligheten i texter. I all skriftlig kommunikation är det också nödvändigt

¹⁵ Uppemot 600 olika latinska juridiska fraser och termer användes fortfarande i juridisk litteratur från 1990-talet. Många av dem användes dock bara en gång. Det fanns 170 juridiska fraser och termer på latin som användes tre gånger (Mattila 2000: 35).

att beakta de olika målgrupperna i olika situationer. För närvarande är ett alltmer centralt problem med det juridiska språkets etiska och moraliska dimensioner. Detta är något som betonades redan i mitten av 1970-talet (Mattila 2002: 1116). I dag pågår en liknande politisk diskussion i Finland.

Slutsatser: kommunikationens betydelse

Domstolsförfaranden och alternativ tvistlösning – till exempel medling – bygger på skilda principer och mål. Traditionella domstolsförfaranden bygger på särskilda förfaranderegler för rättvisa. En dom anses vara korrekt och legitim när den har kommit till genom tillämpning av relevanta normer och processuella regler (Ervasti 2004: 506).

Konfliktlösning kännetecknas å sin sida av varierande och flexibla förfaranden, som syftar till att få till en uppgörelse mellan parterna, och förmå dem att samarbeta för att lösa sin konflikt. Uppgörelsens legitimitet mäts i detta fall genom parternas acceptans, eller genom att förmå parterna att samarbeta för att lösa sin konflikt (Ervasti 2004: 506). Konfliktlösning anses ofta uppfylla kravet på upplevd processrättvisa – enligt parternas uppfattning, det vill säga – bättre än formella domstolsförfaranden. Ur ett konfliktlösningssperspektiv har traditionella domstolsförfaranden kritiserats för att endast lösa rättstvisten, medan konflikten bakom tvisten kvarstår. Å andra sidan har konfliktlösning i rättsteorin kritiserats för sin brist på garantier gällande formell rättssäkerhet (Ervasti 2004: 506).

Det räcker inte längre – inte ens i straffrättsliga förfaranden – att ha en stat som följer lagen och skyddar enskilda personers mänskliga rättigheter. I stället förväntas jurister nu interagera med klienter och uppmärksamma klienternas känslor och erfarenheter av rättssystemet. Klienten kan ses som en kund som behöver behandlas med värdighet och respekt. Med dessa förändringar spelar hänsynsfull och informativ kommunikation en nyckelroll i varje fas av rättsliga förfaranden.

Rättvisa kan inte längre grundas enbart på formella rättsliga regler och förfaranden; den påverkas också av den föränderliga miljö som domstolarna verkar i. Dessa förändringar kräver en ny form av professionalism och skicklighet, en yrkesroll som är mer medveten om de etiska och moraliska dimensionerna i det juridiska arbetet, rättssystemet och dess språk. För detta ändamål är juristens viktigaste verktyg kommunikation som sådan central. Klientens passiva position som underordnad har alltså ersatts med en aktiv roll som inkluderar interaktivitet och deltagande. Individer som tidigare behandlades som underordnade ses numera som jämlikar.

I denna diskussion har domstolarna och domarna, i egenskap av statliga myndigheter, varit i huvudfokus, men dessa nya krav gäller också åklagarna och försvaret. För att lyckas måste alla berörda aktörer göra sitt bästa för att kommunicera tydligt och respektfullt. Monologiska förklaringar är inte en interaktiv form av kommunikation. Sann kommunikation kräver två deltagare: en avsändare och en mottagare. På så sätt är kommunikation alltid

en ömsesidig handling. Därför räcker det inte att diskutera hur domare och andra myndigheter kommunicerar; det är nödvändigt att bredda denna diskussion till att även omfatta parterna och deras advokater. Advokater talar samma juridiska språk som domare och åklagare. De anklagade och offren, liksom vittnena, brukar inte dela det yrkesspråket, vilket skapar en utmaning för ömsesidig kommunikation. Den anklagade, och ibland även vittnen, kan representera en annan samhällsgrupp än domaren och åklagaren, vilket är ytterligare en utmaning ur rättsetnologins perspektiv. Skillnader i tolkningen av deltagarnas språkanvändning och deras sätt att tala kan leda till missförstånd till exempel i utvärderingen av bevis (Kjus 2005: 291).

Alla dessa förändringar i det rättsliga paradigmet i Finland förutsätter att en ny form av domstolskommunikation införs. På det hela taget har även det straffrättsliga systemet, och särskilt de straffrättsliga förfarandena, blivit mer humant, interaktivt, diskursivt och därmed mer rättvist. Framgångsrik kommunikation är ett av de viktigaste verktygen för att uppnå dessa mål. I dag är det också ett instrument för att organisera produktiva möten mellan makthavare och dem som behöver en outhärlig samhällstjänst.

Litteratur

- Alaja, Katja (2021), "Etäkuuleminen voi tukea stressittömyyttä ja muistia", *Lakimiesuutiset* (4). https://juristi uutiset.fi/wp-content/uploads/2021/09/lakimiesuutiset_0421.pdf.
- Autio, Anna-Liisa & Laura Ervo (2022), "Pandemian ja digitalisaation vaikutukset käräjäoikeuden toimintaan", *Lakimies* (5): 701–728. <https://journal.fi/lakimies/article/view/111899>.
- Diesen, Christian (2007), "Therapeutic Jurisprudence – an Introduction from a Swedish Perspective", *Scandinavian Studies in Law* 51: 132–161. <https://scandinavianlaw.se/pdf/51-6.pdf>.
- Domstolsväsendet (n.d.), "Criminal cases". <https://tuomioistuimet.fi/en/index/asiat/rikosasiat.html> (Hämtad 2024-03-22).
- Ervasti, Kaijus (2002), "Lainkäytön funktiot", *Lakimies* (2): 47–72.
- Ervasti, Kaijus (2004), *Käräjäoikeuksien sovintomenettely: empiirinen tutkimus sovinnon edistämisestä riitaprosessissa*. Helsingfors: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Ervo, Laura (1995), "The Reform of Civil Procedure in Finland", *Civil Justice Quarterly* 14: 56–64.
- Ervo, Laura (2005), *Oikeudenmukainen oikeudenkäynti*. Helsingfors: WSOY.
- Ervo, Laura (2008), *Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus: käsikirja lainkäyttäjälle*. Helsingfors: WSOY.
- Ervo, Laura (2009), "La conciliación en materia penal en los países escandinavos", i Barona Vilar, Silvia (red), *Mediación penal para adultos: una realidad en los ordenamientos jurídicos*. Valencia: Tirant lo Blanch, s. 125–179.
- Ervo, Laura (2011), "The Role of Judges and Party-autonomy in Settlement in Litigation – a Scandinavian perspective", i Stürner, Rolf & Masanori Kawano (red), *International contract litigation, arbitration and judicial*

- responsibility in transnational disputes*. Tübingen: Mohr Siebeck, s. 336–357.
- Ervo, Laura (2013), “Changing Civil Proceedings – Court Service or State Economy”, i *Recent Trends in Economy and Efficiency of Civil Procedure*. Vilnius: Vilnius University Press.
- Ervo, Laura (2014), “Plea Bargaining as an Example of the Recent Changes in the Finnish Criminal Procedural Paradigm”, *Baltic Journal of Law & Politics* 7(1): 97–112. <https://doi.org/10.2478/bjlp-2014-0006>.
- Ervo, Laura (2021), “Plea Bargaining Changing Nordic Criminal Procedure: Sweden and Finland as Examples”, i Ervo Laura, Pia Letto-Vanamo & Anna Nylund (red), *Rethinking Nordic Courts*. Cham: Springer, s. 255–270. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74851-7_14.
- Finlands regering (2001), *Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien riita-asiain valmistelua, pääkäsittelyä sekä hakemusasioiden käsittelyä koskevien säännösten muuttamisesta* (HE 32/2001). <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2001/20010032.pdf>.
- Finlands regering (2004), *Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta* (HE 271/2004). <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040271.pdf>.
- Haavisto, Vaula (2002), *Court work in transition: an activity-theoretical study of changing work practices in a Finnish district court*. Helsingfors: University of Helsinki dissertation.
- Hagsgård, Marie B. (2014), “Internal and External Dialogue: a Swedish Approach to Quality Work in Courts”, *Oñati Socio-legal Series* 4(5): 993–1014. <https://ssrn.com/abstract=2541449>.
- Helenius, Dan & Tuula Linna (2024), *Siviili- ja rikosprosessioikeus*. Helsingfors: Alma Talent.
- Iivari, Juhani (2000), *Rikos- ja riita-asioiden sovittelun valtakunnallinen organisointi: Selvityshenkilöraportti*. Helsingfors: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Institutet för de inhemska språken (n.d.), ”Plain legal language”. https://kotus.fi/en/on_language/plain_language/plain_legal_language (Hämtad 2024-07-08).
- Justitiedepartementet. 2008. *Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag* (SOU 2008:106). Stockholm: Justitiedepartementet.
- Kemppinen, Jukka (1999), ”Oikeuskulttuuri”, i Kekkonen, Jukka & Aulis Aarnio (red), *Encyclopædia iuridica Fennica: suomalainen oikeustietosanakirja*. 7. Oikeuden yleisteet: oikeushistoria, oikeusinformatiikka, oikeussosiologia, oikeusteoria ja -filosofia sekä yleinen oikeuskulttuuri. Helsingfors: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Kinnunen, Arne (2007), Implementing a Restorative Justice Policy. Workshop session 4, Lisbon, Portugal, May 2007.
- Kjus, A. (2005), “Jeg skal ta det med bak sentret, så får du se hva som skjer...”, i Bylander, Eric & Per Henrik Lindblom (red), *Muntlighet vid domstol I*

- Norden: En rättsvetenskaplig, rättspsykologisk och rättsetnologisk studie av presentationsformernas betydelse vid domstol i Norden.* Uppsala, Iustus Förlag, s. 291–315.
- Klami, Hannu Tapani & Raimo Siltala (2019), ”Oikeustiede: intressilainoppi/laajempi kuvaus”. https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:intressilainoppi/laajempi_kuvaus (senast ändrat 2019-03-01).
- Lag om medling vid brott och i vissa tvister (1015/2005). Finlands lagstiftning. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2005/1015?language=swe>.
- Lag om rättegång i brottmål (689/1997). Finlands lagstiftning. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1997/689?language=swe>.
- Lakiasiaintoimisto Legimia (2021), ”Rikoksen sovittelu vaihtoehtona oikeudenkäynnille.” <https://www.legimia.fi/rikoksen-sovittelu-vaihtoehtona-oikeudenkaynnille/> (Hämtad 2024-03-22).
- Lappalainen, Juha (2002), *Siviilijutun käsittely käräjäoikeudessa vuoden 2002 uudistuksen mukaan*. Helsingfors: Oikeustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Lappalainen, Juha (2003), ”Siviilijutun käsittely”, i Lappalainen, Juha, Dan Frände, Risto Koulu, Johanna Niemi-Kiesiläinen, Juha Rautio, Juha Sihto & Jyrki Virolainen (red), *Prosessioikeus*. Helsingfors: WSOY Lakitieto.
- Laukkanen, Sami (1995), *Tuomarin rooli: prosessioikeudellinen tutkimus tuomarin roolista dispositiivisen riita-asian valmistelussa silmällä pitäen riidan kohteen selvittämistä*. Helsingfors: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Leppänen, Tatu (1998), *Riita-asian valmistelu todistusaineiston pohjalta: prosessioikeudellinen tutkimus*. Helsingfors: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Lindblom, Per Henrik (2000), *Progressiv process: spridda uppsatser om domstolsprocessen och samhällsutvecklingen*. Uppsala: Iustus.
- Lindell, Bengt (2020), *Alternativ till rättsskipning: förhandling, medling, processförlikning, tvistlösningsnämnder och skiljeförfarande*. Uppsala: Iustus förlag.
- Lindell, Bengt (2021), *Civilprocessen: rättegång samt skiljeförfarande och medling*, 5th edn. Uppsala: Iustus.
- Lindh, Joacim (2022), *Berättelser med sanningsanspråk: Språklig och multimodal argumentation i huvudförhandling och dom*. Växjö: Linnaeus University dissertation.
- Mattila, Heikki (2000), ”Oikeuskulttuuri ja lakikielen tutkimus”, *Lakimies* (1): 28–38.
- Mattila, Heikki (2002), ”Lakimies-lehti ja oikeuskieli”, *Lakimies* (7–8): 1108–1119.
- Mattila, Heikki (2008), ”Oikeuskielen muutokset nykymaailmassa”, *Lakimies* (7–8): 1149–1165.
- Menkel-Meadow, Carrie (2007), ”Restorative Justice: What is it and Does it Work?”, *Annual Review of Law and Social Science* 3: 161–187. <https://ssrn.com/abstract=1005485>.
- Polisen (n.d.), ”Sovittelu”. <https://poliisi.fi/sovittelu> (Hämtad 2024-03-22).

- Rättegångsbalk (4/1734). Finlands lagstiftning.
<https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1734/4-000?language=swe>.
- Saranpää, Timo (2014), ”Asiaesittelystä riita-asiassa – Eli mitä antiikin puhujilta voitaisiin oppia vakuuttamisen taidosta?”, *Defensor Legis* (2): 186–205.
- Sippo, Jukka & Asko Välimaa (2003), *Siviiliprosessin muutetut säännökset*. Helsingfors: Talentum.
- Sveriges Domstolar (2010), *Bemötandstrategi för Sveriges Domstolar (diariennr 783-2010)*. <https://www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-inneha/ll/styrning-och-riktlinjer/strategier-och-riktlinjer/bemotandstrategi-for-sveriges-domstolar.pdf>.
- Takala, Jukka-Pekka (1998), *Moraalitunteet rikosten sovittelussa*. Helsingfors: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Tala, Jyrki (2002), ”Luottamus tuomioistuimiin – mitä se on ja tarvitaanko sitä lisää?”, *Lakimies* (1): 3–33.
- Tiililä, Ulla (2018), ”Virkakielityön periaatteet: työtä kielen parissa ihmisten hyväksi”. <https://kielikello.fi/virkakielityon-periaatteet-tyota-kielen-parissa-ihmisten-hyvaksi/> (accessed 8 July 2024).
- Tuori, Kaarlo (2000), *Kriittinen oikeuspositivismi*. Helsingfors: WSOY.
- Tyler, Tom R (1990), *Why People Obey the Law*. New Haven: Yale University Press.
- Violainen, Jyrki & Petri Martikainen (2003), *Pro & Contra: tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä*. Helsingfors: Talentum.
- Violainen, Jyrki (1995), *Lainkäyttö: oikeudenkäynnin perusteet ja lainkäyttöelimet siviili- ja rikosprosessissa*. Helsingfors: Lakimiesliiton kustannus.
- Välimäki, Pertti (2012), ”Miten siviilijuttua pitäisi ajaa KKO:ssa ja sitä ennen”. <https://korkeinoikeus.fi/fi/index/oikeudenkayntikkossa/artikkeleitajalisatieto/mitensiviilijuttuapitaisijaakkossajasaennnen.html> (Hämtad 2024-05-22).